

ANTECEDENTS

I

L'any 1834, en plena guerra civil, un besavi meu, Salvador Desumvila,² fill de Barcelona, liberal amb tota la barba i apotecari de professió establert a Benissanet, fou un dels reorganitzadors més destacats de la Milícia Nacional a la Ribera i el Priorat. Va prendre part en nombroses accions i arribà a coronel. Essent-ho de la plaça i castell de Falset, va tenir tres fortes topades amb el conegut guerriller carlí Josep Bru, dit *el Basquetes*, natural de Tivissa. «Una, a la Figuera, el dia primer de desembre del 1837, una altra a la Torre de Fontaubella, el dia 12 de maig del 1838, i una tercera a prop de Garcia, el 25 del mateix mes i any.»³ Poc temps després, acudí en defensa de Móra d'Ebre, atacada per les forces de Ramon Cabrera, i hagué de fer-se fort en el castell que domina també aquesta vila. Assetjat pel capítost tortosí i comminat a capitular sense condicions sota l'amenaça d'un assalt a mata-degolla, va contestar,

² Un cosí meu, dit també Salvador Desumvila, com aquell besavi comú, una vegada em va explicar que ell havia sentit dir que el tal cognom era el resultat de la catalanització del francès *De-sur-ville*. No he tingut l'ocasió d'esbrinar-ho, però tot fa creure que es tracta d'un llinatge relativament poc estès potser pel fet de pervenir d'una soca única a la nostra terra.

³ F. Màrius Bru i Borràs, «Fulls d'història de la vila de Tivissa».

d'acord amb l'estil d'aquella època: «Abans morir que transigir!»⁴ I no es va retre, tot i que fou greument ferit.

El comandant Desumvila va conèixer, a Benissanet, una noia de casa Font i d'aquest mateix cognom, amb la qual va casar-se l'any 1831. La núvia va rebre, en dot, una casa situada a la placeta de Missa, davant per davant de l'església. A la mateixa casa, a l'entrada, l'excoronel i apotecari tenia la farmàcia, la primera que hi ha hagut al poble.⁵

El matrimoni va tenir dos fills; un noi, Salvador, i una noia, Camil·la. Abans de no gaire va morir la mare. Al cap d'un cert temps, l'excomandant, obligat com aquell qui diu per les circumstàncies, va prendre per muller una germana de la primera, la qual va donar-li un tercer fill, batejat Enric perquè va néixer el dia d'aquest sant (15 de juliol del 1845).

Els dos fills de l'apotecari van aprendre les primeres lletres al poble natal i la segona ensenyança a l'Aula, escola d'un cert renom, regentada per dòmines, establerta de feia poc a Móra d'Ebre. De Benissanet a Móra només hi ha una horeta de camí. Sortien de bon matí, s'emportaven el dinar i retornaven a casa entre dos llustres. Com que anaven a peu, tant hivern com estiu, van fer cama de caçador i caçadors van resultar, en efecte, tots dos. Ja batxillers, el pare va enviar-los a Barcelona, on el gran va començar a estudiar la carrera de farmàcia i el petit la de lleis. I encara que el primer hi hagués anat un parell d'anys abans, el segon el va atènyer perquè Salvador perdia el temps aprenent de tocar la guitarra —i àdhuc tocant-la pels carrers— i ballant els rigodons, el vals, la polca saltada i altres danses. Cap de brot de l'estudiantina farmacèutica, fou sempre una mica bohemí i amic de la facècia i la bullanga. Diuen que va inventar alguns trucs —de més o menys bon gust— per a divertir-se i a l'ensems fer-se amb diners per a pagar la despesa si la pensió paterna ja era esgotada. Bon andarec com era, en certa ocasió anà de Barcelona

⁴ *Historia de la Milicia Nacional.*

⁵ Aquesta casa, que quan jo era petit era del senyor Jacint Pellisa —i per això en deien Ca Cinto—, fou destruïda per l'explosió que enderrocà l'església i el campanar a les acaballes de la darrera guerra civil. Poc temps abans, encara s'hi van trobar pots —d'aquests que ara van tan cercats— de l'antiga farmàcia.

a Benissanet, caminant de poble en poble, en companyia d'un parell de romançaires als quals acompanyava també amb la guitarra i ajudava a vendre els romanços. Arribà al clos natal embolcallat amb la seva capa plena d'agulles, cintes i medalles que servien per a no fer massa visibles els estrips.

Tot decanta a creure que Salvador va donar més d'un maldecap al seu pare, al revés de l'Enric, xicot seriós, excel·lent estudiant, i de Camil·la, bella i bona noia a qui la mort sotjava. El còlera se l'emportà, en efecte, a l'edat de vint-i-tres anys, un mal dia del 1854. Va ser un cop terrible per a tots. El pare, sentimental i lletraferit, va compondre un epitafi romàntic que va fer gravar sobre marbre i encara es pot llegir en la tomba, adossada a la capella, de la meva família materna al cementiri del poble:

*Broten lágrimas de amor,
caminante, de tus ojos,
ante los tristes despojos
de tan bella y tierna flor.*

L'excomandant, amb el cor desmantellat, no va tardar gaire a reunir-se amb la seva filla, seguit per la seva esposa al cap de poc temps.

A causa d'aquest seguit de desgràcies, els dos orfes no van poder acabar els estudis i van haver de retornar a la casa pairal. Entre les finques deixades pels pares, hi havia la sènia, que després fou anomenada del Ros o del Rentador, la qual té la casa al començament del raval del Calvari. Sobre la llinda, durant molts anys, s'hi podia veure el nom «Desumvila», en lletres en relleu i emmarcades. Jo encara les vaig veure, de petit. L'avi Enric solia mostrar-me-les quan passàvem per davant aquella casa anant a la vinya dels Fornos —una mica més amunt del cementiri— i que encara és meva. Però en aquell temps, ja feia molt de temps que la sènia del raval del Calvari ens pertanyia. L'avi se l'hagué de vendre, després de la fil·loxera.

He sentit dir que, mentre van ser joves, l'avi Enric i l'oncle Salvador van despendre molts diners en llibres, gossos, escopetes, solfes, guitarres i altres instruments, perquè també eren músics i van contribuir a fun-

dar la primera banda benissanetana, la qual, torn a torn, van dirigir. El primer tocava el clarinet, l'altre el fiscorn.

L'any 1874, en reprendre la guerra carlina, van anar, de voluntaris, amb els constitucionalistes. Alts i forts com el seu pare, eren així mateix liberals i barbuts. En aquell temps, Salvador va conèixer una noia valenciana, Josepa Poveda, que havia anat a passar les festes majors a Benissanet, on tenia parents, i se li declarà mentre ballaven una polca saltada, el primer ball enllaçat que s'hagi vist en aquell poble, amb gran escàndol del senyor rector i altra gent. Aquell ball acabà, per dir-ho així, en matrimoni com mai, potser, no n'hi ha hagut cap de tan ben avingut i feliç. Abans de no gaire, Salvador obtingué la plaça de secretari del poble de la Fatarella, on va viure molts anys i on va morir —ja molt entrat al segle xx— volgut i respectat de tothom. La vídua, a qui deien *la tia Pepa* (pronunciat a la valenciana, tal com ella parlava), retornà a Benissanet, on jo encara vaig tenir el goig, d'adolescent, de parlar-li moltes vegades i de fer-li explicar coses. Era una dona molt llegida, plena d'esperit, d'una gran memòria, graciosíssima. Un fill seu, dit com el pare, flequer d'ofici, s'establí a Rasquera. Fou el pare del meu cosí Salvador —a qui deixà la fleca—, pare, al seu torn, del cinquè Salvador de la família.⁶

L'avi Enric va casar-se igualment a Benissanet, vers el 1880, amb una noia del mateix poble, na Josepa Oriol Fortuny (Fortuño en els papers), a qui els seus pares van fer pubilla i la hi van deixar casa gran al carrer de Bonaire (la casa on jo havia de néixer) i unes vinyes. Van tenir un fill, mort en el moment de néixer, i, més tard, una noia a la qual van posar Enriqueta. (Fou la meva mare.)

⁶ El *Diccionari català-valencià-balear* (Alcover-Moll) assegura que el llinatge Desumvila existeix a Barcelona, Montcada, Arbúcies, Ripoll, Saus, Benissanet, la Fatarella, etc. Jo, però, tret dels meus parents de Rasquera, no he trobat sinó una persona que s'ho digués. Va ser un soldat ferit a qui vaig trobar, per casualitat, a l'hospital de Montserrat, durant la guerra (1938). Era de Barcelona i no em va saber dir res del que m'interessava. La genealogia no era el seu fort. I ara no fa gaire (1964) la revista *Serra d'Or*, en una recensió, feia esment d'un Desumvila (de segon cognom). No en tinc cap més dada.

L'avi Enric no oblidà mai els seus estudis i fou sempre amant de la ciència del dret. Això li va permetre d'obtenir, amb facilitat, el càrrec de secretari del Jutjat a l'espera de ser-ho de l'Ajuntament. En l'interval, la fil·loxera va matar les vinyes i, aleshores, empobrit, com tants altres, pel flagell, i per tal de fer front als *anys de la gana* (com foren anomenats amb raó), obrí un cafè a l'entrada de casa. Inaugurat el 1895, va tancar-lo poc temps després, és a dir, tan aviat com fou designat secretari del municipi. Com a tal, esdevingué una mena d'advocat dels pobres i de causes per l'estil. Lector empedreït, sabia els seus clàssics, recordava un gavadal de llatínades i coneixia molt bé la història, antiga i moderna, però particularment la del segle XIX peninsular, que, en bona part, havia viscut. Legalista per obligació —ja que «la ignorància de la llei no excusa el seu incompliment»—, atenuava els rigors dels preceptes escrits sempre que ho creia convenient per raons de consciència, perquè la lletra no li va matar mai l'esperit humà i humanista. Exigent amb ell mateix, era tolerant amb les febleses i els defectes dels altres perquè sabia que als homes, com a la natura, se'ls han de perdonar moltes coses. Preconitzava, pagant amb l'exemple, el respecte a totes les creences i opinions —llevat de les que propugnen la violència i la supressió de l'adversari. Enemic de tot fanatisme —àdhuc del de la llibertat per la qual havia lluitat—, raonable per educació, ponderat pel caràcter, sovint sentimental, estoic quan calia, modest sempre, era, per tot dir, un home de cor. Físicament robust i de bona talla, però no pas gros sinó més aviat amb el rostre quixotesca a causa de la barba, en sal i pebre, i al nas prominent, tenia els ulls clars, tirant a blaus, enfonsats sota les celles grises i ben poblades. (Només per a llegir i escriure s'havia de posar les ulleres, que eren de vidres el·líptics, amb molla i cordonet.) Una figura que contrastava amb la de l'àvia, petita i prima, vivaç, volentera i apassionada, d'ulls negres i grossos, ulls de noia que no li van envellir mai i li foren fidels fins a la darrera hora. Al revés de l'avi, també, que mai no parlava per parlar, l'àvia parlava a tort i a dret, a tomb i a rema, amb profusió de refranys i aforismes, barrejats amb cançons populars i acudits, utilitzats sovint sorneguerament i a tall de sàtira. Al revés de l'avi, en fi, ella no llegia sinó *El Pan de los Pobres*, revista mensual que cantava els miracles de sant Antoni de Pàdua, a la qual estava subscripta, i el ca-

lendari de l'«Ermitaño», que comprava cada any a uns romançaires que passaven per la vila. Idòlatra de la família —de la qual «se'n vol dir, però no se'n vol sentir dir»—, era també molt caritativa fins al punt que no passava ni un sol dia sense socórrer algun pobret del poble i mai no va refusar l'almoina a cap mendicant foraster. I això per liberalitat natural i al marge de tota idea de recompensa o de càstig ultraterrestre, perquè si bé creia en el cel no passava el mateix quant a l'infern, per raons que basava en la infinita misericòrdia divina i perquè deia que, com a càstig, amb les penes d'aquest món n'hi havia ben bé prou. De jove, havia participat, de comparsa, en les representacions de *La Passió*, escenificada durant molts anys a la vila, i en recordava llargs parlaments, així com d'altres obres (*Don Joan de Serrallonga*, per exemple, o *El Rector de Vallfogona*) que havia vist més d'un camí, perquè tenia afició al teatre i molt bona memòria. Entre els seus altres amors, si se'n poden dir així, figurava el que portava a la roba blanca i neta (i neta no ho podia ser si no passava per la bugada), al pa de puja, al pa de figues amb nous i matafaluga, a les confitures de casa i a les flors, particularment als clavells. D'ací que les clavellineres florissin bona part de l'any, en terrisses, als dos balcons i al pati de la casa.

II

Quan jo vaig néixer —el 2 de març del 1907—, l'avi Enric tenia seixanta-dos anys, cinc més que l'àvia. Ells van agambar-me i amb ells vaig viure fins que se'n van anar d'aquest món.

Es tracta d'una història que comporta la seva moralitat i ara a mi em fa recordar d'aquells romanços de la meva noiesa que abans de relatar un drama familiar s'adreçaven als «pares que tenien fills» i, àdhuc, si la memòria no m'enganya, als «fills que tenien pares». En el cas que m'afecta tot va venir perquè els qui havien de ser els meus progenitors es van casar contra la voluntat de l'àvia Pepa, la qual és molt possible que només tingués una enemiga en tot el poble, però per una ironia de la vida, la tal persona era, precisament, la que havia de ser, si et plau per força, la seva consogra i la meva àvia paterna, que es deia Carme Fortuny Sentís, més coneguda per *la senyora Carme de l'Apotecari*, perquè